

²³ Костриця М.Ю., Тимошенко В.І. Вказана праця. – С. 45.

²⁴

²⁵ Там само. – С. 20-21.

²⁶ Там само. – С. 21-22.

²⁷ Там само. – С. 22.

²⁸ Іванченко О. Вказана праця. – С. 133-13.

²⁹ Там само. – С. 37.

³⁰ Там само. – С. 155.

³¹ Енциклопедія українознавства. – Львів: НТШ, 1994. – Т.4. – С. 1530.

³² Іванченко О. Названа праця. – С. 133.

³³ Там само. – С. 333-334.

³⁴ Там само. – С. 334.

³⁵ Там само. – С. 338, 339.

³⁶ Там само. – С. 336, 337.

³⁷ Там само. – С. 349. Зубанич Ф. Маклай, внук Маклая... // Голос України. – 1991. – 26 верес. – С. 12-13.

³⁸ Там само. – С. 12.

³⁹ Іванченко О. Вказана праця. – С. 327.

⁴⁰ Лукуц Ю.М. Микола Миклухо-Маклай – видатний мандрівник українського походження // М.М. Миклухо-Маклай – вчений, мандрівник, гуманіст: Матеріали Міжнародної науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 165-річчю від дня народження вченого-енциклопедиста Карпенко-Бесараб О. Вказана праця – С. 6. (29-30 верес. 2011р., м. Малин). – С. 105.

⁴¹ Тютюнник Є., Шпак В. «Каарам Тамо» – людина з Місяця// Уряд. кур'єр. – 2001. – 16 лип. – С. 19.

⁴² Лукуц Ю.М. Вказана праця. – С. 105.

⁴³ Килимник Ю. За що світу варто сказати спасибі українцям // День. – 2010. – 28 квіт. – С. 6.

⁴⁴ Миклухо-Маклай Н. Н. Собрание соч.: В 5-ти кн. – М.: Наука, 1990.

⁴⁵ Влад М. Вказана праця – С. 18.

⁴⁶ Іванченко О. Вказана праця. – С. 7.

Борис БИЛЕЦКИЙ, Ольга ХИТРОВА (Черновцы)

СЕМЕЙСТВО МАКЛАЕВ И УКРАИНА

(к 125-летию со дня смерти
Н.Н.Миклухо-Маклая)

В статье анализируется происхождение рода Миклух, его социальное положение и место в общественной жизни страны, его вклад в развитие науки и деятельность в интересах человечества.

Ключевые слова: Украина, казацкое происхождение, родословная, наследники, родная земля, родительское завещание, служение народу.

Borys BILETSKYI, Olga HYTROVA (Chernivtsi)

THE MAKLAIS AND UKRAINE

(Dedicated to the 125th-Anniversary from the Day
of M.M.Myklukho-Maklai's Death)

The article highlights the Myklukhs' background, their genealogical tree, their social status and their place in the social life of the country. Their considerable contribution in the science development and activities for the humanity sake is of great value and importance.

Key terms: Ukraine, Cossack background, genealogy, descendants, native land, Father's will, serving to people.

УДК 94 (477.851.87):69 «XIX-XX»

Володимир КЛАПЧУК
(Івано-Франківськ)

БУДІВЕЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО **ГУЦУЛЬЩИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ** **ТРЕТИНИ ХХ ст.**

У статті наводиться статистична інформація про загальний стан справ у будівельній галузі господарювання, географія її поширення, динаміка та проблеми розвитку.

Ключові слова: Гуцульщина, бляхарі, будівничі, каменярі, маляри, склярі.

Будівельні галузі господарювання розвивались на Гуцульщині впродовж багатьох століть. Це пов'язувалося з наявністю тут великих покладів будівельних матеріалів – каменю, піску, глини, вапняку тощо. Незважаючи на велике зацікавлення дослідників проблемами ремісництва Гуцульщини, комплексної праці, яка б базувалася не тільки на описі самих технологій та особливостей виробництва, але й на статистичних даних, немає. Це й послужило аргументом для написання цієї статті, де відображено загальну картину розвитку будівельної галузі господарювання та житлового будівництва на Гуцульщині впродовж тривалого часу.

Дослідженнями окремих аспектів особливостей, поширення та специфіки будівельних галузей господарства Гуцульщини займалися українські та зарубіжні дослідники – Г. Горинь, Я. Грендиш та О. Никорак¹, В. Грабовецький², В. і М. Клапчуки³, І. Могитич⁴, В. Шухевич⁵, В. Сариуш-Залескі⁶ та ін. Для підготовки статті використано дані статистичних довідників⁷ та оригінальні матеріали автора.

Поштовх до розвитку ремесел на Гуцульщині (Косівський, Надвірнянський, Печеніжинський повіти) дав потужний їх розквіт у Східній Галичині у першій половині ХІХ ст. Наприкінці 1870-х рр., коли відбувалася економічна криза, дещо зменшилася хода розвитку ремесел, в т.ч. і будівельних⁸. На межі століть незначна кількість населення Гуцульщини була зайнята на 127 промислових підприємствах (Косівський повіт – 48, Надвірнянський – 70, Печеніжинський – 9), серед яких 28,3 % належали до будівельної галузі⁹ (табл. 1).

У першому десятилітті ХХ ст.¹⁰ кількість будівельних підприємств та зайнятих на них робітників дещо зросла (насамперед, за рахунок утворення малих підприємств, де працювало 2–3 робітники) (табл. 2).

При цьому досить сумнівним виглядає статистична картина по Косівському повіту, де зафіксовано велику кількість ремісничих підприємств при незначній кількості працівників. Крім того, ці показники надто значні у порівнянні з промислово краще розвинутим Надвірнянським повітом, а кількість робітників приблизно однакові. Думається, тут враховувалася кількість мешканців, що зай-

Таблиця 1

Промислові будівельні підприємства Гуцульщини у 1898 р.

Галузь господарювання	Повіт			Гуцульщина, всього
	Косівський	Надвірнянський	Печеніжинський	
Гравійні кар'єри	2	1	–	3
Кам'яні кар'єри	–	5	–	5
Скляні гуті	–	2	–	2
Цегельні парові	–	–	1	1
Цегельні ручні	9	8	–	17
Будівництво колій	–	1	–	1
Будівництво доріг	–	1	–	1
Будівництво гідроспоруд	1	–	–	1
Житлове будівництво	–	3	–	3
Мулярство	1	1	–	2
Всього:	13	22	1	36

Таблиця 2

Промислові будівельні підприємства Гуцульщини у 1908 р.

Галузь господарювання	Повіт						Гуцульщина, всього	
	Косівський		Надвірнянський		Печеніжинський		К-сть	Чол.
	К-сть	Чол.	К-сть	Чол.	К-сть	Чол.		
Кам'яні та глиняні кар'єри	152	252	20	224	4	14	176	490
Будівництво	237	318	35	230	34	44	306	592
Разом:	389	570	55	454	38	58	482	1082

Таблиця 3

Кількість ремісників будівельних професій по населених пунктах Гуцульщини (1929 р.)

Населені пункти	Бляхарі	Будівничі	Каменярі	Малярі	Мулярі	Склярі	Разом:
Ворохта	1						1
Делятин				1	1	4	6
Дора					1		1
Жаб'є	3				1		4
Косів		2		3	4		9
Косів Старий		1					1
Кути	5				7		12
Кути Старі		2			3		5
Ланчин					3		3
Микуличин	1				2		3
Молодятин		1					1
Москалівна					5		5
Надвірна	7	1	1	1	4		14
Печеніжин	2				2		4
Пістинь					1		1
Пнів					3		3
Рибне					1		1
Уторопи					1		1
Яблуниця (Надв.)					1		1
Яблунів	3						3
Ямна		1					1
Яремче				1			1
Всього:	22	8	1	6	40	4	81

Таблиця 4

Загальна кількість та питома вага будівельників на Гуцульщині

Професія	Загальна кількість	Кількість ремісників на один населений пункт
Бляхарі	23	0,3
Будівничі	8	0,1
Каменярі	1	0,01
Малярі	6	0,08
Мулярі	40	0,5
Склярі	2	0,03
Всього:	80	1,1

мались індивідуально тим чи іншим ремеслом, незважаючи на наявність чи відсутність офіційного патенту.

Враховуючи, що кількість населення Косівського повіту складала на той час 84 045 чоловік, можна констатувати, що у будівельній галузі цього повіту було задіяно лише 0,7 % населення, у Надвірнянському повіті (79 116 чол.) – 0,6, а в Печеніжинському (37136 чол.) – лише 0,1 % усього населення. В цілому по Гуцульщині (200297 чол.) цей показник складав 0,54 %.

Наприкінці 1920-х рр. на Гуцульщині значилася велика кількість ремісників, зайнятих у сфері будівництва (табл. 3–4). Ця статистика підтверджує попередній висновок щодо необ'єктивності даних по Косівському повіті за попередній період. Якщо в 1908 р. у цьому повіті згадується 389 ремісників будівельних спеціальностей, то в 1929 ця цифра складає всього 39, що є сумісним зі статистикою по аналогічному Надвірнянському повіті¹¹.

Найкраще будівельна галузь господарювання була представлена у Надвірні, Кутах та Косові, на які припадало понад 40 % усіх ремісників. Деякі спеціальності були представлені лише в одному населеному пункті: каменярі – у Ямній, склярі – у Делятині.

Таким чином, до офіційно зареєстрованих ремісників будівельної галузі Гуцульщини належало 6 спеціальностей. Загалом на Гуцульщині було 80 патентованих ремісників будівельних галузей, що складало 1,1 на один населений пункт. Ця кількість була мізерною на загальному тлі держави і виносила 1 % від загальної кількості ремісників у Галичині. Слід при цьому зазначити, що незареєстрованих ремісників по окремих населених пунктах було у декілька разів більше.

Серед ремісників будівельних спеціальностей (табл. 5) переважали мулярі та бляхарі. Малопоширеними були спеціальності склярів та каменярів. Хоча на Гуцульщині і згадується лише один патентований каменяр, розвиток цього ремесла був досить поширений у долині Пруту. Так, лише в Ямній згадується понад 20 каменярів¹². Розвитку каменярства сприяла діяльність чисельних каменоломень наприкінці XIX ст. (Ямна, Верхній Ясенів, Криворівня, Брустурів, Тюдів, Косів, Татарів). Каменярі виготовляли млинові жорна, надгробні та придорожні хрести, точила, кременеві кресала. Камінь також широко застосовувався у народному будівництві (мурування пивниць, криниць, огорож, викладання каменем подвір'їв, стежок і т.п.).

На Гуцульщині здавна було добре розвинуте теслярство – виготовлення пиломатеріалів, призначених для житлового та господарського будівництва (кругляк, брус, плениці – навпіл розрізані колоди, дошки, сволоки, лати). Пиломатеріал виготовлявся за допомогою нескладних інструментів (сокири з широким вістря, рубанків, пил, доліт, коловоротів) або на тартаках. Тесля керував не тільки заготівлею пиломатеріалів, але й будівництвом споруди.

З теслярством та будівництвом було тісно пов'язане виробництво драниці та гонти, якими вкривали житлові та господарські будівлі, робили дахи тощо. У Надвірнянському повіті в 1889 р. було (патентованих та непатентованих) 69 теслів та 153 гонтарі¹³. У виробництві гонти відомим осередком був Ясенів¹⁴. На початку XX століття виробництво гонти почали налагоджувати при тартаках (лісопильнях), використовуючи для її виготовлення відходи виробництва¹⁵.

Таблиця 5

Чисельність ремісників, що займались будівництвом

Спеціальність	Бляхарі	Будівничі	Каменярі	Малярі	Мулярі	Склярі	Всього
Кількість, шт.	23	8	1	6	40	2	80
%	28,75	10,0	1,25	7,5	50,0	2,5	100,0

У 1912 р. підприємства з виготовлення гонтів у Надвірнянському повіті утримували Г. Розенгек, С. Зальнер, Ю. Тагер та К. Тагер – з Яблунці, Е. Кантор – з Середнього Майдану та Уйзер – з Ворохти¹⁶. На західній Гуцульщині у 1926/1927 рр. було 22 теслі (у Ланчині – 9, Делятині та Ямні – по 4, Заріччі – 3 та у Лузі – 2)¹⁷. У першій третині ХХ ст. лише в Косівському повіті було понад 50 майстрів-будівельників, що займалися не тільки будівництвом, але й виготовленням наборів пиломатеріалів для спорудження будинків на продаж¹⁸.

Для підвищення рівня ремісництва в середині 1930-х рр. у воєводстві відбулися курси з питань будівництва (59 слухачів)¹⁹.

Будівельні галузі господарювання мали безпосереднє відношення до традиційного житлового будівництва на Гуцульщині. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. на Гуцульщині виділялись два типи забудови садиб: відкритий двір з незв'язаними або частково зв'язаними будівлями; замкнутий двір, який мав декілька назв – хата в брамах, гражда, хата з граждою тощо.

Серед відкритих дворів побутували: двори вільної забудови, коли окремо стоячі господарські будівлі розташовувались без певної системи або паралельно до хати; Г-подібної забудови – хата з критим переходом; П-подібної забудови – хата з переходами, розімкнутий двір, розімкнута гражда.

Критий двір зустрічався фрагментарно по деяких середньогірних поселеннях – Микуличин, Ворохта, верхів'я Білого Черемошу.

Систематизацію житлових будівель Гуцульщини найуспішніше провів І.Могитич²⁰. У розвитку гуцульського житла простежувалося дві лінії розвитку: від однокамерної кліти – колиби та від двокамерної стаї – п'ятистінки. Перша лінія характерна як для постійних житлових будинків, так і для сезонних житлових будинків – зимарок. Друга лінія зафіксована тільки для сезонних житлових будинків – шопок або хижок.

Розвиток гуцульського житла можна найкраще простежити на основі однокамерної хати-кліти, яку гуцули називають бурдей. У ній були відсутні сіни та мала вона незначні розміри (до 14 м²). Наступним етапом була прибудова до житлової камери холодних сіней. Далі слідувала прибудова вузького хліву для худоби (притула), які розташовувались біля напільної чи однієї з причілкових стін, чи охоплювати будинок з боку напільної та обох причілкових стін²¹.

На Гуцульщині найпоширенішим явищем подальшого розвитку житла була прибудова холодної кліти-комори з боку хати (комора + хата + сіни). В деяких селах комору прибудовували з боку сіней (комора + сіни + хата). Цей тип плану був менш поширений²², однак з нього розвинулось трикамерне житло типу «хата + сіни + хата» двох варіантів: з різновеликими житловими камерами, часто

одна з них холодна (дві хати через сіни) та з рівноцінними житловими камерами (хата на дві половини). Витіснену житловим приміщенням комору будували окремо у дворі, напроти вікон. Всі трикамерні будинки споруджували з притулами при одній, двох та трьох стінах, рідко – без притул. У багатших будинках збільшується кількість приміщень, з'являється чотирикамерний тип – комора + хата + сіни + хата з притулами²³.

При вільній забудові дворів, крім житлового будинку, будували у дворі комору-кліть з погребом. Часто погріб (яму) влаштовували окремо у протилежному кутку двору. Заможні гуцули будували й окремо стоячі стайні для коней та великої рогатої худоби. Неподалік від комори чи стайні – підняті високо над землею помости з будами для собак, обгороджені рідким високим частоколом з тонких жердин, щоб захистити собак від вовків.

Сполучення житлової будівлі з господарською критим переходом створює Г-подібний двір, а за наявності двох господарських будівель з критими переходами – П-подібний двір.

Гражда є одним з найдавніших типів забудови. Залежно від специфічних умов місцевості та заможності господаря гражди мали різні розміри та набір господарських будівель. Бідніші гражди займали площу до 120, а гражди багатців – до 400 м². Найпростіші гражди склалися з різного за розмірами житлового будинку та відкритого зверху двора, обнесеного стіною, виконаною у зруб та покритою дашком. Цей тип гражд часто мав притули тільки з двох боків житлового будинку. Поширенішими були гражди з забудованими дворами, у яких споруджували тільки комори з ямами, часом однокамерну чи поділену перегородками стайню та широкі піддашся. Найбільш поширеними були гражди з двома дворами – парадним та господарським. Простішим варіантом були двори, розташовані перед хатою та розділені винесеною у двір коморою на дві частини, а складнішим – гражди з парадним двором перед хатою та господарським двором з напільного боку. Ю.Жуковський зафіксував у 1930-х рр. гражду, побудовану в кінці ХІХ ст., що мала три двори²⁴.

Гуцульські криті двори зафіксовані двох варіантів. Перший варіант розвинувся з двокамерно-житлового будинку типу – «хата + сіни» з притулами біля сіней та напільної стіни. Хлівець при напільній стіні розвинувся у великий корівник-стайню, а притули прилягали до сіней та стайні. Майже напроти входу в сіни була прибудована дровитня, яка подекуди використовувалася і як комора. Площа стайні рівнялась, або була більшою від площі разом взятих хати і сіней. Повал (стеля) над стайнею влаштовувався приблизно на 0,5 м нижче від повалу над хатою, що давало можливість зберігати на горіщі стайні значний запас сіна. Другий варіант критого двору виник з жит-

лового будинку типу «комора + хата + сіни» та типу «комора + хата + сіни + холодна хата» з притулами біля комори та напільної стіни. У першому випадку до сіней прибудовано стайню з входом у напільній стіні з притул, а перед коморою і стайнею чи холодною хатою – хлівці та дровітні. При цьому сіни витягнуті до розміру прибудов так, що перед вікнами хати залишається маленький дворик, повністю накритий широким піддашшям хати та відгороджений стіною з воротами. У 1920–1930 рр. гражди практично втратили замкнутий характер, перед будинком влаштовувалися впорядкований дворик, житловий будинок у садби орієнтували великими вікнами до вулиці, а господарський двір примикав до сіней. Вже в цей час частина сіней перегороджувалася і в глибині розміщувалася кухня. Часто кухня займала колишні сіни, а сіни з верандою влаштовувалися вздовж хати на місці колишньої відкритої галереї. Ганки та веранди ще не виступають за межі основних габаритів будинків²⁵.

Велика увага приділялась міцності та довговічності деревини на зруб. Тут використовували в основному смереку, рідше – ялицю та бук зимової рубки. Зрубану деревину очищали від сучків, окорували та розкрижували.

Фундамент будівлі часто представляв собою великі камені по кутах, між якими підкладали менше каміння. Висота фундаменту у вищій по схилу частині становила 15–20 см. На фундамент ставили підвалини, які виготовляли з товстих смолистих, обтесаних з чотирьох сторін на квадрат, колод. Стіни виконувались «у вугли». Зруб збирали з колод-кругляків, протесів (розпиляна навпіл колода) та тесанців (обтесана на чотири грані колода). З'єднання зрубів були переважно такими – «в замки» або «в кані». Зруби стін найчастіше відкриті з обох боків і тільки всередині житлового приміщення, якщо склалися з кругляків чи протесів, стіни мастили глиною або затикали мохом.

З початку XX ст. на Гуцульщині великого поширення набуло будівництво «у стовпи» («в слупи»), «в заміт» зі штукатуркою та шалюванням стін. У такий спосіб у підвалини зарубували стовпи (кутові та несучі), які підпирались зарубаними підпорами. Поміж них вкладали замітник, що представляв собою як кругляк, так і протеси та бруси. Стіни, виконані «у зруб» з протесів, зсередини приміщення стругали та вигладжували (гемблили). Будівля з такими стінами мала свою назву – мита хата. В іншому випадку, якщо стіни були складені з кругляків чи протесів і не гемблились, то шпари між ними заповнювали глиною або мохом. Стелі (повал) влаштовували з протесів, рідше з товстих дощок. Доречно зауважити, що у багатьох будівлях стеля була відсутня. На початку XX ст. верх стін скріплювали товстими брусами (платвами) у чотири способи їх розташування: платва фронта-

льної стіни висунена вперед й оперта на випусти; вперед висунені платви фронтальної та напільної стін, а платви причілоків лежать в осях стін; висунені платви фронтальної та причілкових стін; висунені платви всіх стін.

Ширина будівлі разом з ганком чи піддашшям звичайно у два рази менша від загальної довжини. Висота даху майже дорівнювала повному зруб стін, так що висота видимого зовні зрубу до даху не перевищувала співвідношення 1:1,5. Житлова частина в плані близька до квадрата. Внутрішній розмір сіней та комори по довжині становив 1/2 довшої стіни²⁶.

Над житловими приміщеннями та коморами влаштовувалися стелі (повали) з міцних протесів, рідше з товстих дощок. Інші приміщення, в тому числі і сіни, не мали стелі, що дозволяло пічному диму виходити в сіни та на горище. Повал опирався на зруб стін та сволоки, яких було чотири типи: один сволок; два-три паралельні сволоки; два покладені навхрест сволоки; один нижній сволок, поверх якого покладено два-три верхні сволоки.

Окремо від сільського стоїть дерев'яне будівництво (житлові та громадські споруди) міст і містечок. Більшість з тих будов були зруйновані під час світових воєн, особливо у долині р. Прут, та через недбалість місцевих адміністрацій. На Гуцульщині було ряд дерев'яних будов громадського призначення – школи, сільські уряди, лікарні, корчми, а також будинки шляхти – вілли тощо. У містах і містечках, які розвивалися на основі самоуправління і магдебурзького права, будівництво житлових будинків було значно відмінним від сільського. Як стверджував В.Січинський, «...загальний розподіл, план і форми міських будов мають всі ознаки мистецтва ренесансу. План дерев'яних мешкальних будинків притримується зразків мурованих домів, після приписів Магдебурзького права та інших міських правил, які обмежували не тільки розміри будов, але навіть кількість вікон, що виходили на вулицю...»²⁷.

Жителі міст, які мали Магдебурзьке право, одержували ряд привілеїв. Так, вони мали право будувати ратушу з годинником і тримати трубача при ній. У нижніх приміщеннях ратуші дозволялося розмішувати крамницю, хлібні засіки, «мірну діжку» і «мірницю мідну», доходи з яких використовувалися для загальноміських потреб. У містах, до яких приїжджало багато купців, дозволялося будувати гостинний двір. Міста мали право на «посполиту лазню», «посполиту кухню» (шинок), млин.

Міський будинок, зазвичай, був дуже довгим і своєю вузькою стороною, що мала 2–4 вікна, виходив на вулицю. Вздовж цілої будови, посередині або збоку, був довгий проїзд чи прохід, що вів у внутрішній двір за будовою. З боків проходу (коридору) були розміщені житлові та господарські

приміщення. До вулиці виходили найбільші і парадні приміщення (місцева назва – «саля», «галя»), в глибині будинку – приміщення, де мешкала родина, ще далі – кухня, комора тощо; у кінці будови, збоку двору були спеціальні господарські приміщення для домашньої худоби. Такі будинки ще дотепер збереглися у Делятині, Надвірній та інших містечках Гуцульщини.

Хоча план таких будинків виник під впливом мурованого будівництва доби ренесансу і бароко, у зовнішніх формах збереглися риси народної, оригінальної творчості. Подекуди особливістю будов були відкриті входи на колонах, вздовж фасаду – підсіння, піддашся, підганя, ганок та інші. У більших будовах були також мансарди з вікнами або з поверхом, теж на колонах і з балконами та вікнами різноманітної форми і вигляду, як на дзвіницях і церковних будовах. Дахи, звичайно, більш розвинені, часто в двох площинах і «заломлені», з досить розвиненим фронтом. Подібно, як і в гуцульських хатах, фронти мали велике багатство мотивів, поділу окремих площ, декоративно укладених дощок, гарно вирізьблених вікон, різних оздоб, розеток тощо. Дахи часто ускладнювались так званими «слуховими вікнами» та «голуб'ятниками».

Найкращі зразки дерев'яної архітектури зберігалися по невеликих містечках Гуцульщини, де були визнані майстри-теслі. Головними осередками такої майстерності були Косів, Яблунів, Печеніжин та інші. Впливи міського мурованого будівництва, зокрема барокові мотиви, в більшій мірі помітні в таких містечках, як Печеніжин, Делятин та Надвірна.

Особливою красою і майстерністю вирізнялися такі частини будівель, як підсіння і фронти. Часто вони прикрашались такими елементами, як восьмикутні «звізди» та «рожі», що мали символічне значення. Елементи ренесансу і бароко були присутні в деталях вікон, дверей, профілі стовпів, оздобленні дверей тощо.

Муровані будівлі, особливо вілли, характеризувались загальними принципами будівництва, що притаманні сучасному будівництву, проте план забудови, інтер'єрне та екстер'єрне вирішення базувалось на кращих зразках основних архітектурних європейських стилів.

На основі вищенаведеного можна зробити такі висновки:

Наприкінці XVIII – в середині XIX ст. на Гуцульщині створено сприятливі передумови для розвитку ремісництва, проте криза 1873 р. призвела до скорочення чисельності дрібних промислових підприємств наполовину. На межі XX ст. тут діяло лише 80 будівельних промислових підприємств, серед яких переважали цегельні. У першому десятилітті XX ст. кількість дрібних і середніх підприємств, а також зайнятих на них робітників дещо зросла. У будівельній сфері Косівського повіту було задіяно

лише 0,7 % населення, у Надвірнянському – 0,6 %, а в Печеніжинському повіті – лише 0,1 % усього населення. Наприкінці 1920-х рр. на галицькій Гуцульщині було 80 патентованих ремісників, що складало 1,1 на один населений пункт. Ця кількість була мізерною на загальному тлі держави і становила 1 % від загальної кількості ремісників у воєводстві. При цьому незареєстрованих ремісників по окремих населених пунктах було у декілька разів більше. До 1930-х рр. кількість ремісників скоротилась у порівнянні з довоєнним періодом у 3 рази, що було викликане укрупненням виробництва, значною кількістю непатентованих ремісників, високими податками та зборами. Важливою причиною занепаду була світова економічна криза.

Найкраще будівельна галузь господарювання була представлена у Надвірні, Кутах та Косові, на які припадало понад 40 % усіх ремісників. Деякі спеціальності були представлені лише в одному населеному пункті: каменярі – у Ямній, склярі – у Делятині. В цілому переважали мулярі (50 %) та бляхарі (28,75 %); малопоширеними були склярі (2,5) та каменярі (1,25 %).

Розвитку будівельних галузей сприяли: наявність дешевого будівельного матеріалу, активізація та модернізація житлового, громадського та відпочинкового будівництва.

У другій половині XIX – початку XX ст. на Гуцульщині виділялись два типи забудови садиб: відкритий двір з незв'язаними або частково зв'язаними будівлями; замкнутий двір (хата в брамах, гражда, хата з граждою).

Специфічним було будівництво житлових та господарських споруд. Фундаментом будівлі служили великі камені по кутах, між якими підкладали менше каміння, на який ставили обтесані з чотирьох сторін підвалини. Стіни виконувались у вугли.

Поширеними будівлями для утримання свійських тварин були окремо розташовані стайні та обороти. Інші будівлі споруджувались у зруб та покривались драницями. Ями та пивниці мурували з каменю. Садиби та цілі хутори обгороджувались воринням, рідше – штахетником, та муром.

Міське дерев'яне будівництво (житлові та громадські споруди) мали відмінні від сільського риси. Загальний розподіл, план і форми міських будов мали всі ознаки мистецтва ренесансу. План дерев'яних житлових будинків дотримувався зразків мурованих.

У зовнішніх формах будинків збереглися риси народної, оригінальної творчості.

Муровані будівлі, особливо вілли, характеризувались загальними принципами будівництва, що притаманні сучасному будівництву, проте план забудови, інтер'єрне та екстер'єрне вирішення базувалось на кращих зразках основних архітектурних європейських стилів.

¹ Горинь Г.Й. Домашні промисли і ремесла / Г.Й. Горинь, Я.Д. Грендиш, О.І. Никорак / Гуцульщина : Історико-етнографічне дослідження. – К. : Наук.думка, 1987. – С. 125–146.

² Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття / В.В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1995. – Т. 8. Гуцульщина другої половини XIX – початку XX ст. – С. 35–37.

³ Клапчук В.М. Делятинщина: історико-географічне дослідження / В.М. Клапчук, М.М. Клапчук. – Делятин: Фоліант, 2007. – С. 324–371.

⁴ Могитич І. Житлове будівництво Гуцульщини / І. Могитич / Історія Гуцульщини. – Львів : Логос, 1999. – Т. IV. – С. 370–416.

⁵ Шухевич В. Гуцульщина / В. Шухевич. – Львів, 1901. – Т. 4. – Ч. 1, 2. – 320 с.

⁶ Saryusz-Zaleski W. Dzieje przmysłu w b. Galicji 1804–1929 / W. Saryusz-Zaleski. – Kraków, 1930. – S. 2–107.

⁷ Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1858. – Lemberg, 1860. – S. 294; Księga adresowa Polski 1929. – Warszawa, 1929. – S. 1463–1549; Podręcznik Statystyki Galicyi / [Pod redakcją Dr Tadeusza Pilata]. – Lwów : Druk. I Związkowa, 1901. – T. VI. – Cześć II. – S. 193–304; Podręcznik Statystyki Galicyi / [Pod redakcją Dr Tadeusza Pilata]. – Lwów : Druk. I Związkowa, 1908. – T. VIII. – Cześć II. – S. 185–328; Skorowidz przemysłowo-handlowy królestwa Galicyi. – Lwów, 1912. – Wyd. II. – S. 438–451, 548–552; Stan rzemiosła w Polsce. – Warszawa: Druk. «Lech», 1938. – 326 s.

⁸ Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1858. – Lemberg, 1860. – S. 294; Saryusz-Zaleski W. Dzieje przmysłu w b. Galicji 1804–1929 / W. Saryusz-Zaleski. – Kraków, 1930. – S. 2–107.

⁹ Podręcznik Statystyki Galicyi / [Pod redakcją Dr Tadeusza Pilata]. – Lwów : Druk. I Związkowa, 1901. – T. VI. – Cześć II. – S. 193–304.

¹⁰ Podręcznik Statystyki Galicyi / [Pod redakcją Dr Tadeusza Pilata]. – Lwów : Druk. I Związkowa, 1908. – T. VIII. – Cześć II. – S. 185–328; Skorowidz przemysłowo-handlowy królestwa Galicyi. – Lwów, 1912. – Wyd. II. – S. 438–451, 548–552.

¹¹ Księga adresowa Polski 1929. – Warszawa, 1929. – S. 1463–1549; Skorowidz przemysłowo-handlowy królestwa Galicyi. – Lwów, 1912. – Wyd. II. – S. 438–451, 548–552.

¹² Клапчук В.М. Делятинщина: історико-географічне дослідження / В.М. Клапчук, М.М. Клапчук. – Делятин: Фоліант, 2007. – С. 338–339.

¹³ Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego. – Lwów : druk. Ludowa, 1889. – Zeszyt 13. – S. 1, 6.

¹⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 808 «Державний сільськогосподарський банк, Львівське відділення, 1921–1939». – Оп. 5. – Од. зб. 269 «Справи про примусове вилучення майна у боржників: Бернард Фейнер, 1929». – Арк. 78.

¹⁵ Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego. – Lwów : druk. Ludowa, 1889. – Zeszyt 2. – S. 30.

¹⁶ Skorowidz przemysłowo-handlowy królestwa Galicyi. – Lwów, 1912. – Wyd. II. – S. 552.

¹⁷ Księga adresowa Polski 1926/1927. – Warszawa, 1926. – S. 1772–1838.

¹⁸ Мандибур М.Д. Допоміжні види занять / М.Д. Мандибур, Р.Й. Федина / Гуцульщина : Історико-етнографічне дослідження. – К. : Наук.думка, 1987. – С. 149.

¹⁹ Stan rzemiosła w Polsce. – Warszawa : Druk. «Lech», 1938. – S. 126.

²⁰ Могитич І. Житлове будівництво Гуцульщини / І. Могитич / Історія Гуцульщини. – Львів : Логос, 1999. – Т. IV. – С. 370–416.

²¹ Там само. – С. 374–377.

²² Żukowski J. Huculszczyzna / J. Żukowski // Biuletyn historii sztuki i kultury. – Warszawa, 1934–1935. – Т. 3. – Р. 285.

²³ Могитич І. Житлове будівництво Гуцульщини / І. Могитич / Історія Гуцульщини. – Львів : Логос, 1999. – Т. IV. – С. 379.

²⁴ Żukowski J. Huculszczyzna / J. Żukowski // Biuletyn historii sztuki i kultury. – Warszawa, 1934–1935. – Т. 3. – Р. 294.

²⁵ Самойлович В.П. Народна архітектура України в ілюстраціях / В.П. Самойлович. – Київ : Абрис, 1999. – С. 19–40.

²⁶ Могитич І. Житлове будівництво Гуцульщини / І. Могитич / Історія Гуцульщини. – Львів : Логос, 1999. – Т. IV. – С. 403.

²⁷ Sitschynski V. Dřevěné stavby v Karpatské oblasti [Дерев'яні споруди в Карпатській області. Аналіз бойківських та гуцульських пам'яток архітектури] / V. Sitschynski. – Praha, 1940. – S. 80.

Владимир КЛАПЧУК
(Івано-Франковск)

СТРОИТЕЛЬНОЕ ХОЗЯЙСТВО ГУЦУЛЬЩИНЫ КОНЦА XIX – ПЕРВОЙ ТРЕТИ XX в.

В статье приводятся статистическая информация об общем состоянии дел в строительной отрасли хозяйства, география ее распространения, динамика и проблемы развития.

Ключевые слова: Гуцульщина, жестианцики, строители, каменщики, маляры, стекольщики.

Volodymyr KLAPCHUK
(Ivano-Frankivsk)

BUILDING INDUSTRY IN GUTSULSHCHYNA AT THE END OF 19TH – THE FIRST THIRD OF 20TH CENTURY

The article reveals the statistic information about general condition of affairs in the building branch of household, the geography of its expanding, dynamic and problems of its development.

Keywords: Guzushyna, whitesmith, builders, stonecrushers, house-painters, glaziers.

УДК: 94 (477) «17/18»

Олександр УДОД
(Київ),
Михайло ЮРІЙ
(Чернівці)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В XIX ст.

У статті йде мова про вплив модернізаційних чинників у XIX столітті на формування української нації. Розглядається проблема «Іншого», як необхідна умова націотворчих процесів.

Ключові слова: модернізація, етнос, нація, ідентичність, спільнота.